“NASOYIM UL-MUHABBAT” ASARIDA QUR’ONIY BIRLIKLARNING LINGVOPOETIK XUSUSIYATLARI

Qudratova Kamola Hikmat qizi
Buxoro davlat pedagogika instituti
E.mail: hikmatovnakamola@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada Alisher Navoiyning “Nasoyim ul-muhabbat” asarida Qur’oniy birliklarning lingvopoetik xususiyatlarini o‘rganish masalasi yoritiladi. Diniy-ma’rifiy mazmunni ifodalovchi so‘zlar, iboralar, oyatlarga ishoralar va tasavvufiy tushunchalarning badiiy matndagi vazifalari tahlil qilinadi. Shuningdek, Qur’oniy mazmunning leksik-semantik, uslubiy va pragmatik xususiyatlari hamda ularning asarning g‘oyaviy-badiiy yaxlitligini ta’minlashdagi o‘rni ko‘rib chiqiladi. Tadqiqotda tavsifiy, kontekstual va lingvopoetik tahlil usullaridan foydalanish nazarda tutiladi.

Kalit so‘zlar: Alisher Navoiy, “Nasoyim ul-muhabbat”, Qur’oniy birliklar, lingvopoetika, tasavvuf, diniy leksika, semantika, badiiy matn.

Аннотация. В статье рассматриваются лингвопоэтические особенности коранических единиц в произведении Алишера Навои «Насоим уль-мухаббат». Анализируются функции слов, выражений, аллюзий на аяты Корана и суфийских понятий, передающих религиозно-просветительское содержание произведения. Особое внимание уделяется лексико-семантическим, стилистическим и прагматическим характеристикам коранических элементов, а также их роли в формировании идейно-художественного единства текста. Предполагается использование описательного, контекстуального и лингвопоэтического методов исследования.

Ключевые слова: Алишер Навои, «Насоим уль-мухаббат», коранические единицы, лингвопоэтика, суфизм, религиозная лексика, семантика, художественный текст.

Abstract. This article explores the linguopoetic features of Quranic units in Alisher Navoi’s “Nasoyim ul-Muhabbat.” It examines the functions of religious words, expressions, Quranic allusions, and Sufi concepts in conveying the work’s spiritual and didactic meanings. Particular attention is paid to the lexical-semantic, stylistic, and pragmatic dimensions of Quranic elements and their contribution to the ideological and artistic unity of the text. Descriptive, contextual, and linguopoetic approaches are proposed for the analysis.

Keywords: Alisher Navoi, “Nasoyim ul-Muhabbat,” Quranic units, linguopoetics, Sufism, religious vocabulary, semantics, literary text.

Kirish

Alisher Navoiy ijodiy merosi turkiy adabiy tilning tarixiy taraqqiyoti, badiiy imkoniyatlari va ma’naviy-estetik xususiyatlarini o‘rganishda muhim manba hisoblanadi. Uning “Nasoyim ul-muhabbat min shamoyim ul-futuvvat” asari tasavvuf namoyandalarining hayoti, axloqiy qarashlari va ruhiy kamolotiga bag‘ishlangan tazkira sifatida alohida ahamiyatga ega. Asar Abdurahmon Jomiyning “Nafahot ul-uns” tazkirasi bilan ijodiy aloqadorlikda yaratilgan bo‘lib, unda turkiy tasavvuf vakillari va

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

ularning ma’naviy merosiga ham katta e’tibor qaratilgan.Mazkur asarni lingvistik jihatdan o‘rganish uning leksik tarkibi, diniy tushunchalarni ifodalash vositalari va badiiy bayon usullarini aniqlash imkonini beradi. Xususan, Qur’oniy mazmun bilan bog‘liq birliklar matnda faqat diniy axborotni ifodalash uchun emas, balki muayyan fikrni dalillash, axloqiy xulosani mustahkamlash va tasavvufiy qarashlarni yoritish uchun ham xizmat qilishi mumkin.

Tadqiqotning maqsadi “Nasoyim ul-muhabbat” asaridagi Qur’oniy birliklarning lingvopoetik vazifalarini aniqlash, ularning leksik-semantik va uslubiy xususiyatlarini tavsiflashdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun diniy leksikani tasniflash, Qur’oniy ishoralarning kontekstual ma’nosini aniqlash va ularning matn mazmuni bilan munosabatini yoritish vazifalari belgilanadi.

Asosiy qism

Qur’oniy birliklar va ularning lingvistik tabiati

Qur’oniy birliklar deganda Qur’on matnidan olingan so‘z va iboralar, oyatlarning bevosita keltirilishi, ularning mazmuniga ishora qiluvchi ifodalar hamda Qur’oniy tushunchalar bilan semantik jihatdan bog‘langan birliklar tushuniladi. Bunday birliklarni o‘rganishda ularning asl manbadagi ma’nosi bilan tarixiy-badiiy matndagi qo‘llanishini farqlash muhimdir.“Nasoyim ul-muhabbat” singari diniy-irfoniy mazmundagi asarlarda ilm, imon, sabr, tavba, zikr, rahmat, hidoyat, nafs va qalb kabi tushunchalar tasavvufiy tafakkur bilan aloqador holda namoyon bo‘lishi mumkin. Biroq ushbu so‘zlarning har biri bevosita Qur’oniy iqtibos hisoblanmaydi. Shu sababli ularni tadqiq etishda Qur’oniy iqtibos, parafraza, mazmuniy ishora va umumiy diniy leksika kabi guruhlarni alohida ajratish lozim.Mazkur tasnif matnning diniy mazmunini aniqroq tavsiflashga, shuningdek, arabcha o‘zlashmalar bilan Qur’oniy manbaga bevosita aloqador birliklarni o‘zaro farqlashga yordam beradi.

Qur’oniy birliklarning semantik xususiyatlari

Qur’oniy birliklarning asosiy xususiyatlaridan biri ularning ko‘p qatlamli ma’no ifodalash imkoniyatidir. Bunday birliklar lug‘aviy ma’nodan tashqari axloqiy, diniy va irfoniy mazmunni ham yuzaga chiqarishi mumkin. Masalan, “hidoyat” tushunchasi umumiy ma’noda to‘g‘ri yo‘lni ko‘rsatish bilan bog‘liq bo‘lsa, diniy-tasavvufiy kontekstda insonning ma’naviy kamolot sari yo‘nalishini ifodalashi mumkin.“Sabr” tushunchasi qiyinchiliklarga bardosh berish ma’nosini anglatadi, tasavvufiy matnda esa ruhiy barqarorlik, nafsni tiyish va ma’naviy sinovlardan o‘tish bilan bog‘lanishi mumkin. “Tavba” insonning xatosini anglab, to‘g‘ri yo‘lga qaytishi bilan aloqador bo‘lib, diniy-ma’rifiy bayonda ichki poklanish tushunchasini ham ifodalashi mumkin.Bu misollar mazkur tushunchalarning umumiy semantik imkoniyatlarini ko‘rsatadi. Ularning “Nasoyim ul-muhabbat”dagi aniq ma’nosi va vazifasi esa tegishli matn parchalari asosida tekshirilishi kerak.

Qur’oniy birliklarning lingvopoetik vazifalari

Lingvopoetik tahlil til birliklarining nafaqat nimani anglatishini, balki badiiy matnda qanday ta’sir hosil qilishini ham o‘rganadi. Shu nuqtayi nazardan, Qur’oniy birliklarning quyidagi vazifalarini ajratish mumkin.Birinchidan, **ma’rifiy-dalillovchi vazifa**. Qur’oniy mazmunga murojaat qilish muallif bayonidagi axloqiy yoki diniy fikrning asoslanganligini kuchaytirishi mumkin. Bunday birliklar muayyan qarashni shunchaki muallif fikri sifatida emas, balki diniy-ma’naviy an’ana bilan bog‘liq tushuncha sifatida taqdim etishga xizmat qiladi.Ikkinchidan, **g‘oyaviy birlashtiruvchi vazifa**. Diniy ishoralar asardagi turli shaxslar haqidagi hikoyalarni umumiy ma’naviy mezonlar bilan bog‘laydi. Natijada alohida biografik voqealar sabr, kamtarlik, tavba, ixlos va ruhiy kamolot kabi tushunchalar atrofida birlashishi mumkin.Uchinchidan, **baholovchi va didaktik vazifa**. Diniy birliklar qahramonning xatti-harakatini ma’naviy mezonlar asosida baholashga yordam beradi. Ular orqali ijobiy fazilatlar ulug‘lanishi, salbiy xususiyatlar esa tanqidiy nuqtayi nazardan yoritilishi mumkin.To‘rtinchidan, **ramziy va obrazlilikni kuchaytiruvchi vazifa**. Ayrim diniy tushunchalar badiiy kontekstda ramziy mazmun kasb etadi. Masalan,

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

nur va zulmat qarama-qarshiligi ma’rifat va jaholat, ruhiy uyg‘oqlik va g‘aflat kabi tushunchalarni ifodalashga xizmat qilishi mumkin. Bunday talqin matnning o‘ziga xos konteksti bilan asoslanishi lozim.

Tarixiy tilshunoslik nuqtayi nazaridan tahlil

“Nasoyim ul-muhabbat” tilini o‘rganishda arabcha va forscha o‘zlashmalar, turkiy leksika hamda diniy-tasavvufiy terminlarning o‘zaro munosabatini hisobga olish zarur. Arabcha birliklarning mavjudligi matnning islomiy ilmiy-ma’rifiy an’ana bilan aloqasini ko‘rsatsa, turkiy so‘zlar muallifning mahalliy til imkoniyatlaridan foydalanish usullarini namoyon etadi.Qur’oniy birliklarni tarixiy jihatdan tekshirish uchun ularning imlo shakli, morfologik tuzilishi, gapdagi vazifasi va semantik o‘zgarishlarini qiyosiy o‘rganish maqsadga muvofiq. Bunda so‘zning hozirgi o‘zbek tilidagi ma’nosini tarixiy matnga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘chirishdan saqlanish kerak. Chunki ayrim birliklar eski o‘zbek adabiy tilida hozirgi ma’nosidan farqli semantik nozikliklarga ega bo‘lishi mumkin.Tadqiqotning ishonchliligini oshirish uchun asarning ilmiy nashri asosida Qur’oniy birliklarning matndagi aniq o‘rinlarini belgilash, ularni Qur’on manbasi bilan qiyoslash va har bir birlikning kontekstual funksiyasini izohlash lozim. Bu usul matnshunoslik, tarixiy leksikologiya va lingvopoetik tahlilni o‘zaro uyg‘unlashtiradi.

Xulosa

“Nasoyim ul-muhabbat” asaridagi Qur’oniy birliklarni lingvopoetik jihatdan o‘rganish Navoiy tilining diniy-ma’rifiy qatlamini, tasavvufiy tafakkur ifodasini va badiiy bayon xususiyatlarini aniqlash uchun muhimdir. Bunday birliklar kontekstga qarab ma’noni aniqlashtirish, axloqiy fikrni asoslash, obrazlilikni kuchaytirish va asarning g‘oyaviy yaxlitligini ta’minlash kabi vazifalarni bajarishi mumkin.Tadqiqotda Qur’oniy iqtiboslar, mazmuniy ishoralar va umumiy diniy leksikani farqlash asosiy metodologik talab hisoblanadi. Har bir birlikning semantik va uslubiy xususiyatlari bevosita matn dalillari bilan asoslangandagina ishonchli ilmiy xulosaga kelish mumkin. Mazkur yondashuv Navoiy merosini tarixiy tilshunoslik va lingvopoetika kesishmasida o‘rganish uchun samarali ilmiy yo‘nalish bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alisher Navoiy. Nasoyim ul-muhabbat min shamoyim ul-futuvvat. Ilmiy nashr va izohlar asosida foydalanish tavsiya etiladi.
2. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to‘plami. Toshkent: Fan nashriyoti.
3. Jomiy, Abdurahmon. Nafahot ul-uns min hazarot ul-quds.
4. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi.
5. Rahmatullayev, Sh. O‘zbek tilining etimologik lug‘ati. Toshkent.
6. Hojiyev, A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati. Toshkent.
7. Umarova, L. “Alisher Navoiyning ‘Nasoyim ul-muhabbat’ tazkirasida ma’naviy-ma’rifiy tushunchalarning qo‘llanilishi.” Filologiya ufqlari jurnali, 2023, 13(13).
8. Parmonova, S. “Nasoyim ul-muhabbat” tazkirasining diniy-irfoniy manbalari. Foreign Languages in Uzbekistan, 2025. DOI: 10.36078/1751139858.
9. O‘zbekiston Respublikasi Qur’oni Karim ma’nolarining tarjima va tafsirlari.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.